

TAPYBOS KŪRINIŲ IŠSAUGOJIMO
IR RESTAURAVIMO TENDENCIJOS
VILNIAUS KRAŠTE XIX A. ANTROJE
PUSĖJE – XX A. PRADŽIOJE

JUOZAPAS BLAŽIŪNAS

Po 1863 m. sukilimo pralaimėjimo Katalikų Bažnyčia ir tikėjimui Lietuvoje susiklostė nepalanki situacija, kai buvo uždaromos bažnyčios ir vienuolynai, o ten buvę meno kūriniai sunaikinti, sunyko arba buvo perkelti į kitas bažnyčias. Yra žinoma, kad labiausiai meno kūriniai yra pažeidžiami būtent perkėlimų metu, nes nuo seno buvę neatskiriama interjero ar eksterjero dalimi, tvirtai pritvirtinti altoriuose ar kabėję ant sienų paveikslai, perkelti į kitas nepritaikytas konkrečiam objektui vietas, būdavo įvairiai pertvarkomi nepaisant autorinių formatų¹, restauruojami savamokslių dailininkų² ar patalpinami įvairiuose meno kūriniams saugoti netinkamose patalpose³.

1864 m. gegužės 22 d. pasirodęs caro potvarkis veikiančių parapiinių bažnyčių taisymą ir atnaujinimą, taip pat naujų statybą, bažnytinę vyresnybę įpareigojo derinti su administracine krašto valdžia. Griežtai buvo reikalaujama gauti išankstinį krašto valdytojo – generalinio gubernatoriaus leidimą statyti, atnaujinti ar remontuoti valdžios įteisintas filines bažnyčias, koplyčias ir atskirai įrengiamus altorius⁴. Nors caro valdžia griežtai kontroliavo maldos namų statybą ir renovaciją, tačiau nedaug tesikišo į veikiančių bažnyčių vidaus interjero tvarkymą⁵, kuris buvo paliktas vyskupų priežiū-

¹ Yra žinoma daug atvejų, kai paveikslų formatai, pritaikant naujai vietai, būdavo sumažinami arba padidinami.

² Tokių restauravimų rezultatas yra dalinis arba pilnas autorinės kompozicijos pertapymas.

³ Tai būdavo drėgnos, tamsios ir nešvarios patalpos (užaltorinė dalis, palėpė ir kt.), kuriose drėgmės ir pelėsių veikiami meno kūriniai greitai sunykdavo.

⁴ Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, *Lietuvos bažnyčių dailė: XX amžiaus I pusė*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009, p. 17–18.

⁵ *Ibid.*, p. 22.

rai⁶. Vietinės reikšmės paveikslų restauravimas buvo bažnyčias prižiūrinčių kunigų valioje. Carinės administracijos bažnyčių statybos ir renovacijos kontrolė tęsėsi iki 1905 m. balandžio 17 d., kai caro tolerancijos įsaku buvo panaikinti kai kurie galioję apribojimai⁷.

Tačiau dar nuo Apšvietos epochos ir romantizmo laikotarpio egzistavusios senovės paminklų tyrinėjimo ir išsaugojimo tendencijos tęsėsi, nepaisant vyraujančių nepalankių sąlygų. Ir toliau egzistuojančioms, ir visuomeniniais pagrindais įsteigtoms naujoms organizacijoms, kurios puoselėjo ir tyrinėjo senovės paminklus, buvo svarbus meno kūrinių likimas, išsaugojimas ir restauravimas. Tiriamo laikotarpio spaudoje esama publikacijų, kuriose pateikiami rekomendacinio pobūdžio pasiūlymai dėl bažnyčiose ir privačiuose rinkiniuose esančių ir nykstančių kultūros paminklų saugojimo bei restauravimo. Vienas iš reikšmingiausių veikalų *Wskazówka do utrzymania kościołów, cerkwi i przechowywanych tamże zabytków przeszłości (Patarimai apie bažnyčių, cerkvių ir ten esančių praeities vertybių priežiūrą)*⁸, pasirodęs Krokuvoje 1869 m., buvo parašytas dailininko, pedagogo, meno istoriko, muziejininko ir senų meno kūrinių restauratoriaus prof. Vladislavo Luščkievičiaus (Władysław Łuszczkiewicz, 1828–1900). Šis veikalas ne vieną kartą buvo išleistas ir iš naujo papildytas paties autoriaus⁹, taip pat su įvairiais komentarais pasirodė ir to meto spaudoje¹⁰:

Išlikę senų laikų ant drobės tapyti paveiksai gali būti vertingi kaip praėjusių laikų palikimas arba kaip įvairių tapybos mokyklų pavyzdžiai, kuriuos būtina apsaugoti nuo sunykimo ir pažeidimų.¹¹

Paveiksai bažnyčiose būna pažeisti drėgmės arba sugadinti blogos restauracijos savamokslų dailininkų, kurių šventvagiška ranka pertapė nuostabius meno kūrinius. Taip vyksta visur ir įvairiose vietose, ir dėl to daug paveikslų sugadinti pradingo visiems laikams.¹²

⁶ *Ibid.*, p. 20.

⁷ *Ibid.*, p. 19.

⁸ Władysław Łuszczkiewicz, *Wskazówka do utrzymania kościołów, cerkwi i przechowywanych tamże zabytków przeszłości*, Kraków: Gród podwawelski, 1869.

⁹ Władysław Łuszczkiewicz, *Poradnik dla zajmujących się utrzymaniem i restaurowaniem kościołów i kościelnych sprzętów*, Kraków: Przegląd Katolicki, 1887.

¹⁰ Władysław Łuszczkiewicz, „Wskazówka do utrzymania kościołów, cerkwi i przechowywanych tamże zabytków przeszłości“, *Przegląd Katolicki*, Warszawa, 1871, Nr. 36–40; 1872, Nr. 1–5.

¹¹ *Ibid.*, Nr. 2, p. 21.

¹² *Ibid.*, p. 22.

Paveikslus, pažeistus drėgmės, siūlome nedžiovinti prie ugnies arba saulėje, bet atsargiai leisti jiems išdžiūti vėdinamoje patalpoje. Žiemą negalima tokių kūrinių valyti vandeniu, o vasarą tai įmanoma labai atsargiai, valymui naudojant vandenį, geriausia distiliuotą, ir tik tada, kai yra įsitikinta, jog paveikslas tapytas aliejiniais dažais; negalima atnaujinimui perpti vaizdo kiaušinio baltymais ar alumi, bet geriausia tokių kūrinių palikti toki, koks jis yra, ir ieškoti kas galėtų restauruoti, nors tokių meistrų labai trūksta. Susibangavusius ant drobės tapytus paveikslus reikia perkelti ant naujų porėmių, iš pradžių nuvalius nešvarumus iš abiejų pusių. Tapybą, kuri yra smarkiai dėmėta, galima vieną ar du kartus perpti tapybai naudojamu aliejumi arba švairiu pokostu, ir tik iš nugarinės pusės.¹³

Restauruojant paveikslus ne bažnyčioje, reikia būti labai atsargiems, kad atgal sugrįžtų originalas, o ne kopija, nes tokių dalykų labai daug pasitaiko. Pažeistus paveikslus, jei jų šiuo metu negalima gerai restauruoti, reikia saugoti labai atsargiai, sulaukti tokių kūrinių įvertinimo ir restauracijos.

Ne kiekvienas dailininkas moka tvarkyti senus paveikslus. Dažnai pasitauko, kad vengdamas sudėtingų darbų, dailininkas tiesiog pertapo meno kūrinių iš naujo, kai tereikėjo tik pažeistas vietas sutvarkyti. Labai sudėtinga restoratoriui valyti seną patamsėjusį laką ir nešvarumus. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad neatidžiai ir nekreipiant dėmesio dirbant, paveikslų restauracija kūrinių gali dar labiau sugadinti.¹⁴

Vėliau, remdamiesi greičiausiai tuo pačiu šaltiniu, 1888 m. Lenkijos Karalystės dailių menų skatinimo draugijos komitetas (*Komitet Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Królestwie Polskiem*) savaitraštyje *Tygodnik Ilustrowany* Nr. 275 paskelbė straipsnį, kuriame taip pat patariama kaip saugoti ir restauruoti paveikslus:

[...] atsižvelgdami į tai, kad daug aliejiniais dažais tapytų paveikslų bažnyčiose, taip pat privačių namų rinkiniuose nyksta nesugrįžtamai, tiesiog nežinant apie įmanomus tokių kūrinių saugojimo būdus, taip pat juos nemokėsiškai valant ir atnaujinant, [komitetas], remdamasis daugiamete užsienio patirtimi, turi pranešti žemiau išvardytus pasiūlymus kaip saugoti ir restauruoti tapybos kūrinius:

Drėgmė yra pati pavojingiausia kūriniams, nes jos veikiami trūnija mediniai tapybos pagrindai, o aliejiniais dažais ant drobės tapyti paveikslai pūna ir pelija. Todėl rekomenduojame paveikslų nugarines puses kuo nors uždengti, nes tai sulėtins drėgmės, o dažnai ir druskų, skverbimąsi iš mūro į meno kūrinius.

Saulės spindulių poveikis yra greitas, pražūtingas ir neatitaisomas. Todėl rekomenduojama paveikslus uždengti užuolaidomis. Taip pat galima naudoti įvairias užuolaidas ir langams pridengti arba langų stiklą nuspalvinti baltais matiniais dažais.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Ibid.*, p. 24.

Esant galimybei reikėtų žvakes laikyti kuo toliau nuo paveikslų, nes šilumos veikiamas dažų sluoksnis pasidaro minkštas ir praranda savo spalvas.

Taip pat nuo paveikslų reikia labai atsargiai nuvalyti dulkes ir pelėsius. Tokiam valymui tinka plona drobė ar vilnonio audinio skiautė. Reikia vengti įvairių aliejų paveikslams valyti ir atgaivinti, nes į dažus, drobę ar medį įsigėręs aliejus negali atgaivinti paveikslo, bet tik jį patamsina. Tokiu atveju panaudotas aliejus labai kenkia paveikslui.

Negalima bet kam, o tik tokius darbus išmanantiems žmonėms duoti valyti paveikslus, nes valymo darbai yra itin sudėtingi ir reikalauja didelio kruopštumo bei atsakingumo. Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį į paveikslo pakabinimą ir apšvietimą, nes tamsiuose užkaboriuose pakabinti paveikslai nyksta toliau. Muilo [šarmo] naudojimas paveikslų valymui ypač kenkia dažams ir turėtų visiems laikams būti uždraustas.

Lako parinkimas paveikslui yra labai svarbus. Reikia vengti įvairių parduodamų lako mikštūrų, nes jų sudėtyje gali būti vaško, kuris užteptas ant paveikslų palieka įvairias dėmes ir gadina visą vaizdą. Iš tiesų lakas ant paveikslo turi džiūti mažiausiai dešimt metų, jei norima išvengti įvairių dėmių.

Lako sluoksnio neapsaugoti paveikslai pasidengia dulkėmis, kurios vėliau, veikiamos drėgmės, tvirtai prilimpa ir įsiskverbia į dažus, pakeisdamos vaizdą ir pasmerkdamos kūrinių sunykimui. Tačiau perspėjame, kad paveikslo padengimas laku turi būti atliktas tik tokius darbus išmanančių žmonių.

Ir pabaigai, viską paaiškinus, ruošiantis paveikslo restauravimui, reikia ypač atsargiai parinkti dailininkus. Pasirinkti reikia tik tokius, kurie susipažinę su restauravimo darbais ir yra dirbę tvarkant meno kūrinius.¹⁵

Remiantis įvairiais spaudoje paskelbtais pasiūlymais ir rekomendacijomis kaip saugoti ir restauruoti paveikslus, galima apžvelgti situaciją Vilniaus krašte XIX a. antroje pusėje. Pirmiausia reikėtų panagrinėti, kokia padėtis susiklostė rengiant dailininkus po Vilniaus universiteto uždarymo 1832 m. gegužės 13 d., nes tvarkant meno kūrinius dalyvaudavo įvairaus pasiruošimo menininkai, kurių individualūs veiksmai, priklausomai nuo užsakovų finansinių galimybių ir požiūrio į meno kūrinius, įtakojo įvairių paveikslų tvarkybos darbus.

Vienas iš nagrinėjamo laikotarpio esminių įvykių, įtakojęs tolimesnę meno raidą Lietuvoje, taip pat ir meno kūrinių restauravimo tendencijas, buvo Vilniaus piešimo mokyklos¹⁶ įkūrimas 1866 m. gruodžio 6 d.¹⁷ Nuo įkū-

¹⁵ *Tygodnik Ilustrowany*, Warszawa, 1888, Nr. 275, p. 224.

¹⁶ Nuo 1866 m. Vilniaus amatų-piešimo mokykla ir tapybos klasė. Nuo 1867 m. Vilniaus liaudies piešimo mokykla. Mokykla gyvavo iki 1915 m.

¹⁷ Jolanta Širkaitė, „Vilniaus piešimo mokykla ir jos mokiniai“, in: *Kultūros istorijos tyrimėjimai*, t. 3, sudarytojas Vytautas Berenis, Vilnius: Gervelė, 1997, p. 173.

rimo pradžios, vadovaujama dailininko Ivano Trutnevo (Иван Петрович Трутнев, 1827–1912), mokykla susilaukė didelio populiarumo: pirmaisiais metais amatų-piešimo mokyklą lankė iki 60 mokinių, o tapybos klasę virš 50, 1867 m. buvo priimta 110, 1868 m. 130 mokinių¹⁸. Iš viso nuo pat mokyklos atidarymo, dėstytojo Trutnevo teigimu, per 25 metus Vilniaus piešimo mokykloje mokėsi apie 1500 mokinių¹⁹. Nors Vilniaus piešimo mokyklos įkūrimo tikslas, po 1863 m. sukilimo ir plataus masto bažnyčių ir vienuolynų uždarymo visoje Lietuvos teritorijoje, buvo politinis ir utilitarinis²⁰, siekiant, „kad ir vietinis menas, kaip vienas iš kultūros reiškimosi būdų, taip pat išvirstų į rusiškas formas“²¹, tačiau tai nedavė carinės imperijos trokštamų rezultatų, o šioje mokykloje dailės pradžiamokslį įgiję menininkai vėliau išgarsėjo Europoje ir Amerikoje.

Nors Vilniaus piešimo mokykloje pagal patvirtintas programas didžiausias dėmesys buvo kreipiamas į natūros tapybą ir piešimą, tačiau nemažai laiko buvo skiriama dailės istorijos ir kopijavimo pamokoms²², o kopijavimo metu turėta galimybių tyrinėti senųjų meistrų tapybos technikas ir medžiagas.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad šios mokyklos mokiniai vėliau buvo žinomi ir kaip senų paveikslų restauratoriai. Greičiausiai, trūkstam užsakymų tapybos kūriniams ir išnykus pagrindiniam bažnyčių finansuotojui dvarininkų luomui, tokie atlikti restauravimo darbai buvo tik viena iš galimybių greitai užsidirbti papildomų lėšų pragyvenimui. Tačiau dėl pasikeitusio požiūrio į meno kūrinius ir pasikeitusių restauravimo tendencijų, taip pat dėl lėšų stokos, šiuo laikotarpiu pastebimas masinis paveikslų „atnaujinimas“, primityviai pertapant vaizdinę paveikslo pusę pagal autorinę kompoziciją. Tokie „atnaujinimai“ buvo įtakoti nebuvusios galimybės susipažinti su tuo metu Europoje vyraujančiais restauravimo metodais, taip pat vietinės reikšmės paveikslų restauravimą palikus bažnyčias prižiūrinčių kunigų valioje.

Pažymėtinas Vilniaus piešimo mokyklos mokinys Vincentas Lukaševičius (Wincenty Lukaszewicz, 1861–1931), kuris, baigęs Vilniaus piešimo

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ *Ibid.*, p. 182.

²⁰ Tokios mokyklos pirminis įkūrimo uždavinys buvo išugdyti dailininkus ikonų tapytojus, nes naujai statomoms cerkvėms ir perdirbtoms į cerkves bažnyčioms reikėjo ikonostasų.

²¹ Jolanta Širkaitė, *op. cit.*, p. 168.

²² *Ibid.*, p. 192.

mokyklą, vėliau 1881–1891 m. studijavo tapybą Peterburgo dailės akademijoje, kur gavo II laipsnio dailininko vardą, o po mokslų sugrįžęs į Lietuvą tapė paveikslus įvairioms bažnyčioms. Žinoma, kad kartu su Mykolu Elvyru Andrioliu (Michal Elwir Andriolli, 1836–1893) 1891–1892 m. tapė paveikslus Kauno bažnyčioms. Apie 1902 m. Lukaševičius „pertapė“²³ pagal autorinę kompoziciją Šv. Vaitiekaus ir šv. Mykolo bažnyčios Konske (Końskie, Lenkija) *Dievo Motinos su kūdikiu ir Šv. Mikalojus* paveikslą²⁴. 1902–1906 m. Lukaševičius restauruodamas „pertapė“ Šv. Pranciškaus Ksavero (jėzuitų) bažnyčios Piotrkove (Piotrków Trybunalski, Lenkija) paveikslus *Šv. Aloyzas Gonzaga, Šv. Barbora, Šv. Ivona* ir *Šv. Juozapas*²⁵.

Kitas žinomas Vilniaus piešimo mokyklos mokinys, kuris be tapybos taip pat restauruodavo paveikslus ir skulptūras, buvo Juozapas Balzukevičius (Józef Bałzukiewicz, 1867–1915), skulptoriaus ir drožėjo Vincento Balzukevičiaus (Wincenty Bałzukiewicz, 1835–1907) sūnus, skulptoriaus Boleslovo Balzukevičiaus (Bolesław Bałzukiewicz, 1879–1935) ir tapytojos Liucijos Balzukevičiūtės (Łucja Bałzukiewiczówna, 1887–1976) brolis. Po mokslų Vilniaus piešimo mokykloje, 1883–1893 m. Peterburgo dailės akademijoje studijavo tapybą. 1894–1897 m. mokytojavo Čerepoveco (Rusija) gimnazijoje. Sugrįžęs į Vilnių nuo 1897 m. dėstė Juozapo Montvilos įsteigtoje dailės mokykloje Vilniuje (nuo 1912 m. buvo šios mokyklos vadovas). Dalyvavo Vilniaus dailės draugijos veikloje ir jos surengtose parodose (1910, 1912, 1914 m.). Sukūrė daug religinės tematikos paveikslų bažnyčioms, buitinių kompozicijų, peizažų, aliejumi ir akvarele nutapė Vilniaus vaizdų, pastatų interjerų ir portretų²⁶.

Žinoma, kad Juozapas Balzukevičius 1898 m. naujai atstatytai Senujų Trakų bažnyčiai „iš pagrindų atnaujino“²⁷ neįvardytus du altorinius paveikslus²⁸, vėliau, apie 1898 m., Vilniaus Šv. Rapolo bažnyčioje pertapė²⁹

²³ „Przemalował.“

²⁴ *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 r.): Malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. V: *Le–M*, pod redakcją Janusza Derwojeda, Warszawa: PAN, 1993, p. 199.

²⁵ *Ibid.*, p. 200.

²⁶ *Vilniaus meno mokykla ir jos tradicijos*: Parodos katalogas, Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, 1996, p. 311.

²⁷ „Gruntownie odnowił.“

²⁸ Ks. Leon Czudowski, „Poświęcenie kamienia węgielnego pod budowę kościoła w Starych Trokach“, *Przegląd Katolicki*, 1898-09-03–15, Nr. 37, p. 585.

²⁹ „Odnowił.“

Simono Čechavičiaus paveikslus³⁰, 1905 m. Vilniaus Pranciškonų bažnyčios koplyčioje restauravo skulptūrą Švč. Mergelė Marija³¹ (il. 1).

Kitas dailininkas, kuris be tapybos taip pat ir restauruodavo paveikslus, buvo ne Vilniaus piešimo mokyklos auklėtinis Vincentas Slendzinskis (Wincenty Slendzinski, 1837–1909). Slendzinskis tapybos mokėsi pas tėvą Aleksandrą Slendzinskį (Aleksander Slendzinski, 1809–1878) ir Kanutą Rusecką (Kanuty Rusiecki, 1800–1860), nors pagrindinį meninį išsilavinimą įgijo nuo 1855 ar 1856 iki 1863 m. studijuodamas Maskvos tapybos, skulptūros ir architektūros mokykloje (studijų metais jį rėmė Benediktas Tiškevičius). Už dalyvavimą 1863 m. sukilime buvo ištremtas į Sibirą, vėliau gyveno įvairiose Rusijos imperijos vietose. 1867 m. Peterburgo dailės akademija Slendzinskiui suteikė laisvojo dailininko vardą. 1872 m., grįžęs iš tremties, gyveno Krokuvoje pas brolių ir susipažino su dailininku Janu Mateika (Jan Matejko, 1838–1893). Jo paskatintas tapė paveikslus istorine tematika. Iš Krokuvos buvo išvykęs į Drezdeną, kur apsigyveno pas rašytoją Józefą Ignacą Kraszewskį. Kraszewskis jį supažindino su įvairiais meno mecenatais (Działyńskiais, Mielżyńskiais ir Kwileckiais). Būdamas Drezdene buvo išvykęs į Działyńskių giminės Kórniko pilį netoli Poznanės, kurioje restauravo Renesanso laikotarpio paveikslus. 1875–1883 m. vėl buvo tremtyje Charkove. 1883 m. gavęs leidimą, grįžo iš tremties ir apsigyveno

1. Švč. Mergelė Marija. Vilniaus Pranciškonų bažnyčios koplyčia. Nežinomas fotografas. Nuotr. apie 1929. Autoriaus asmeninis archyvas

³⁰ *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 r.): Malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. I: A–C, pod redakcją Jolanty Maurin-Białostockiej, Warszawa: PAN, 1971, p. 81.

³¹ Emilia Węslawska, „Poświęcenie kaplicy po-Franciszkańskiej w Wilnie“, *Przyjaciel ludu*, 1906-10-12 (25), Nr. 40, p. 1.

2. Žygimanto Augusto portretas. LDM RC archyvas. Arūno Bėkštos nuotr. 1984

3. Žygimanto Augusto portretas. Nugarinė pusė. LDM RC archyvas. Arūno Bėkštos nuotr. 1984

Vilniuje. Tuo metu Slendzinskius buvo garsiausias Vilniaus religinio meno tapytojas ir restauratorius³².

1863 m. Slendzinskius „atnaujino“ paveikslą *Žygimanto Augusto portretas*³³ (il. 2). Paveikslo ne vaizdinėje pusėje ant rudo dažyto fono yra užrašas lenkų kalba juodais dažais (il. 3):

Žygimantas Augustas Karalius P:W:X:L. Įsigytas išparduodant Vilniaus Rotušės turtą. Šį paveikslą 1863 m. rūpestingai atnaujino Vincentas Slendzinskius, kilęs iš Vilniaus. J. K. Vilčinskio, Vilniaus albumo leidėjo, nuosavybė.³⁴

Paveikslo *Žygimanto Augusto portretas* „atnaujinimo“ metu Slendzinskius dėl nežinomų priežasčių pašalino seną porėmį ir autorinę drobę dervos mišiniu priklijavo prie naujo medinio ovalo formos pagrindo. Taip pat buvo nuvalytas senas patamsėjęs lako sluoksniš, o autorinis užrašas paveikslo

³² Eugeniusz Szulborski, „Sleńdzińscy i Galeria im. Sleńdzińskich“, *Nasza gazeta*, 2001, Nr. 42 (531), p. 7–10.

³³ Nežinomas XVIII a. Lietuvos dailininkas, medis, drobė, aliejinė tapyba, LDM, Inv. Nr. 332 Ap 3.

³⁴ „Zygmunt August Krol P: W: X: L. Nabyty na licytacji ruchomosci Ratusza Wilenskiego. Wspolczesny ten Wizerunek odnowil starannie r. 1863 Wincenty Slendzinski z Wilna rodem. Wlasnosc J. K. Wilczynskiego Wyd. Alb. Wilenskiego.“

kraštuose paryškintas aliejiniiais dažais³⁵. 1863 m. data nurodo, kad restauratoriaus praktika Slendzinskis ėmė užsiiminėti anksti, iš karto po studijų Maskvoje.

1885 m. Slendzinskis restauravo Vilniaus Bernardinų bažnyčios paveikslus Šv. Jonas Kapestranas prieš Lietuvos didįjį kunigaikštį ir Lenkijos karalių Kazimierą Jogailaitį³⁶, Šv. Didakas ir kelis kitus neįvardytus³⁷.

1895 m. Vilniaus vyskupijos Gervėčių Šv. Trejybės bažnyčios kunigo Julijaus Narkevičiaus (Juliusz Narkiewicz) rūpesčiu buvo sutvarkytas senas altorius, taip pat vietoje senų paveikslų pakabinti trys nauji Slendzinskio nutapyti paveikslai³⁸; kairiojo altoriaus viršutiniame trancepte paveikslas Išganytojas³⁹, dešiniajame altoriuje Švč. Rožančinė Dievo motina su šv. Dominyku ir Nekaltasis prasidėjimas⁴⁰, nutapytas pagal dailininką Murillio. Tais pačiais metais Slendzinskis⁴¹ „pertapė“⁴² šios bažnyčios altorinį XVIII a. vidurio paveikslą Šv. Juozapas su kūdikėliu⁴³. „Pertapymo“ metu paveikslas neteko savo pirminės autorinės idėjos ir išvaizdos, nes visa autorinė tapyba buvo užtapyta aliejiniiais dažais, nekeičiant autorinės kompozicijos schemas⁴⁴.

Apie 1900 m. Slendzinskis restauravo visus Vilniaus Šv. Baltramiejaus bažnyčios paveikslus⁴⁵. Šių paveikslų likimas po 1949 m. bažnyčios uždarymo nėra žinomas⁴⁶.

³⁵ Lietuvos dailės muziejaus Prano Gudyno restauravimo centro tapybos restauravimo registracijos knyga Nr. 6, 1986 m., rest. Nr. 96/4672.

³⁶ Nežinomas XVII a. Lietuvos tapytojas, drobė, aliejus, 320 x 226 cm, LDM, T 2697.

³⁷ „Ten obraz, dalej męcenstwo sw. Dydaka i inne restaurowal tutaj pierwszy Wincenty Slendzinski, przed kilkunastu laty“ (Lucjan Uziebło, „Kościół po-Bernardyński w Wilnie“, in: *Kurjer Litewski*, priedas *Życie ilustrowane*, 1909, Nr. 5, p. 33).

³⁸ Marcin Zgliński, „Kościół parafialny P. W. Trójcy Św. w Gierwiatach“, in: *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej: Kścioły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 1, Kraków: Antykwa, 2005, p. 74.

³⁹ „Twarz Umeczonego Zbawiciela (Veraicon).“

⁴⁰ „Niepokalanego Poczecia (Immaculata).“ Šio paveikslo nevaizdinėje pusėje yra įrašas: „Wilna 1895 r. Wincenty Slendziński“.

⁴¹ *Ibid.*, p. 79.

⁴² „Przemaalował Wincent Slendzinski.“

⁴³ Simono Čechavičiaus paveikslo Šv. Juozapas su kūdikėliu kopija. Paveikslas Gervėčių Šv. Trejybės bažnyčios inventoriuose minimas nuo 1797 m. (Marcin Zgliński, *op. cit.*, p. 88).

⁴⁴ Marcin Zgliński, *op. cit.*, p. 79.

⁴⁵ Eugeniusz Szulborski, *op. cit.*, p. 7–10.

⁴⁶ Trys mediniai barokiniai Vilniaus Šv. Baltramiejaus bažnyčios altoriai perkelti į Nemėnčinės bažnyčią, kitų dviejų likimas nežinomas.

4. Šv. Pranciškus Ksaveras. Maišiagalos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia. LDM RC archyvas. Rapolo Vedricko nuotr. 2007

naujino ir visą pertapė⁵¹ S. Downaras⁵². 1868 m. paveikslo restauravimo priežastis buvo apatinėje paveikslo dalyje esantys pagrindo išplyšimai. Restauravimo metu autorinės tapybos dažų sluoksnis buvo pilnai užtapytas. Greičiausiai tokių užtapytųjų priežastis buvo smulkūs autorinio grunto ir tapybos sluoksnio ištrupėjimai, taip pat autorinio dažų sluoksnio išblukimai ir nusitrynimai. Užtapytųjų sluoksnis nevienodo storio – vietomis užtapyta itin plonai ir pro užtapytųjų sluoksnį prasišviečia autorinė tapyba (figūrų veidai, rankos, raudona stula, angelų sparnai), tačiau fonas užtapytas sto-

1905 m. Slendzinkis restauravo paveikslą *Rinkevičiaus portretas*⁴⁷. Nevaizdinėje paveikslo pusėje kairėje dalyje buvo užrašas lenkų kalba: „Restauravo Vincentas Slendzinskis Vilnius 1905 m.“⁴⁸ Restauravimo metu Slendzinskis autorinę paveikslo drobę gyvulinės kilmės klijais priklijavo prie kartono. Buvę smulkūs autorinio dažų sluoksnio ir grunto praradimai buvo gruntuoti gruntu, vėliau tonuoti ir retušuoti aliejiniais dažais⁴⁹. 1905 m. atliktų restauravimo darbų data liudija, kad restauravimu Slendzinskis vertėsi iki pat gyvenimo pabaigos.

1868 m. Vilniaus vyskupijos Maišiagalos Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų bažnyčios paveikslą *Šv. Pranciškus Ksaveras*⁵⁰ (il. 4) „at-

⁴⁷ Nežinomas Lietuvos tapytojas, Rinkevičiaus portretas, 1838, kartonas, drobė, aliejinė tapyba, 49 x 62 cm, LDM, rest. prot. 661/90, ED 3245, ap. 2259.

⁴⁸ „Restawrował Wincenty Slendzinski Wilno 1905.“

⁴⁹ Lietuvos dailės muziejaus Prano Gudyno restauravimo centro archyvas, restauravimo protokolas Nr. 661/90.

⁵⁰ „Šv. Pranciškus Ksaveras“, Mickiewicz, 1694, drobė, aliejinė tapyba, 107 x 158 cm, LNM, AM GEK 26693, P 537.

⁵¹ Įrašas paveikslo nevaizdinėje pusėje: „Odnowił i poprawnie przemaalował S. Downar w r. 1868“.

⁵² Apie šį dailininką šiuo metu jokios informacijos nėra.

ru aliejinių dažų sluoksniu. Akivaizdu, kad užtapant autorinę tapybą, buvo pakartota autorinės kompozicijos schema, nes tiksliai atkartotos audinių klostės, ornamentai, stengtasi išlaikyti panašią spalvinę gamą. Didžiausi autorinės kompozicijos neatitikimai buvo atrasti 2005 m. restauravimo metu šalinant užtapymus – danguje virš vaizduojamo asmens galvos atidengtas užrašas *Satis est Domine, satis est...*⁵³

Apie 1900 m. (1894 m.?) Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčios paveikslus restauravo⁵⁴ Bronislava Kaminska (Bronisława Kamińska, ?-?). Apie ją žinoma, kad ji dalyvavo Vilniaus tapytojų parodoje 1894 m., ir žinoma, kad tapė religinius paveikslus bažnyčioms⁵⁵. Taip pat pažymima, kad Kaminska mokėsi Varšuvos dailės akademijoje pas Voicechą Gersoną (Wojciech Gerson, 1831–1901) ir Kazimierą Alchimavičių (Kazimierz Alchimowicz, 1840–1916)⁵⁶. 1904–1906 m. Kaminska „atnaujino“ Šv. Kryžiaus (Bonifratrų) bažnyčios paveikslą Švč. Mergelė Marija (il. 5). Toje pačioje bažnyčioje ji taip pat restauravo kitus neįvardytus paveikslus, auksavo altorius ir paveikslų rėmus⁵⁷.

1905 m. Vilniaus Bernardinų bažnyčios paveikslą Šv. Jonas Kapestranas prieš Lietuvos didįjį kunigaikštį ir Lenkijos karalių Kazimierą Jogailaitį „kruopščiai renovavo“⁵⁸ Juliušas Borovskis (Juliusz Borowski, ?-?), pasak Liucijono

5. Švč. Mergelė Marija. Šv. Kryžiaus (Bonifratrų) bažnyčia. Nežinomas fotografas. Nuotr. apie 1929. Autoriaus asmeninis archyvas

⁵³ LNM Restauravimo centro eksponato restauravimo pasas Nr. 15/06.

⁵⁴ *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 r.): Malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. III: H–Ki, pod redakcją Jolanty Maurin-Białostockiej i Janusza Derwojeda, Wrocław: Ossolineum, 1979, p. 331–332.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 331–332.

⁵⁶ Vladislovas Zahorskis, *Šv. Kryžiaus (Bonifratrų) bažnyčios aprašymas*, in: *Lietuvos centrinis valstybinis istorijos archyvas*, f. 279, ap. 8, b. 8.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ „W tym zaś roku uzupełnił renowację starannie Juliusz Borawski, znany artysta dramatyczny i art. malarz w jednej osobie.“

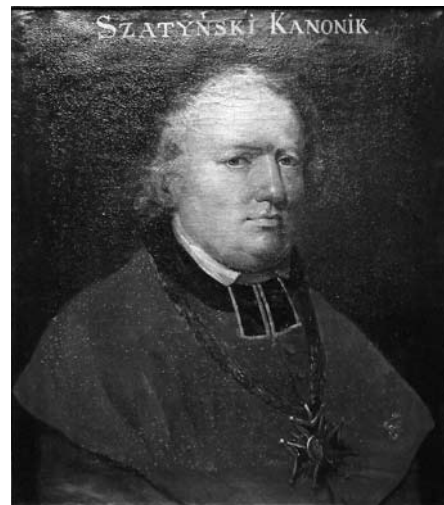
6. Mikalojaus III Radvilos portretas. LNM archyvas. Nuotr. apie 1949

7. Karolio Stanislovo II Radvilos portretas. LNM archyvas. Nuotr. apie 1949

8. Mykolo Kazimiero II Radvilos portretas. LNM archyvas. Nuotr. apie 1949

9. Kanauninko Šatinskio (Szatyński) portretas. LNM archyvas. Nuotr. 2009

Uziemblos (Lucjan Uziębło, 1864–1942), „žinomas dramos aktorius ir tapytojas viename asmenyje“⁵⁹.

Po 1914 m. gaisro Vilniaus Bernardinų bažnyčios zakristijoje⁶⁰ paveikslus *Mikalojaus III Radvilos portretas*⁶¹ (il. 6), *Karolio Stanislovo II Radvilos portretas*⁶² (il. 7), *Mykolo Kazimiero II Radvilos portretas*⁶³ (il. 8), *Kanauninko Šatinskio (Szatyński) portretas*⁶⁴ (il. 9) ir *Vyskupo Masalskio portretas*⁶⁵ „restauravo“ Vladislovas Leščinskis (Władysław Leszczyński, 1852–1916). Restauruotų paveikslų nevaizdinėje pusėje buvo arba yra identiški įrašai: „Restauratorius Vl. Leščinskis 1914 m.“⁶⁶ Žinoma, kad po Leščinskio restauravimo Radvilų ir kanauninko Šatinskio portretai sugrįžo į savo pirminę vietą Bernardinų bažnyčios zakristijoje. Tačiau vyskupo Masalskio portretas buvo smarkiai pažeistas ugnies, nors ir restauruotas, tačiau atgal į zakristiją nesugrįžo⁶⁷.

Leščinskis nuo 1870 m. mokėsi Varšuvos piešimo klasėje. Gavęs stipendiją, nuo 1878 m. studijavo Peterburgo dailės akademijoje. Ją pabaigęs gyveno ir tapė Varšuvoje. 1880 m. keliavo po Kaukazą. Po 1891 m. buvo apsisostojęs Kryme ir Voluinėje. Nuo 1907 m. gyveno Vilniuje. Leščinskis tapė peizažus ir istorinės tematikos paveikslus⁶⁸, taip pat pagal užsakymus piešė šeimyninius portretus. Gyvendamas Vilniuje tapė ir restauravo bažnytinius paveikslus. Kai kurie jo paveikslai Vilniuje buvo išspausdinti V. Barkovskio (W. Barkowski) leistuose atvirukuose. 1913 m. išleido keletą satyrinio laikraščio *Szubrawiec* (paskutinis numeris buvo pavadintas *Ex-Szubrawiec*) numerių, kuriuose publikavo savo piešinius ir literatūrinius tekstus. 1913 m.

⁵⁹ Lucjan Uziębło, *op. cit.*, p. 33.

⁶⁰ „Wiadomosci bieżące“, *Kurjer Litewski*, 1914-01-30, Nr. 24, p. 2.

⁶¹ Nežinomas XVI a. Lietuvos tapytojas, drobė, aliejinė tapyba, 113 x 98 cm, LNM, Inv. Nr. T 15.

⁶² Nežinomas XVIII a. Lietuvos tapytojas, fanera, drobė, aliejinė tapyba, 64 x 75 cm, LNM, Inv. Nr. T 16.

⁶³ Nežinomas XVIII a. Lietuvos tapytojas, drobė, aliejinė tapyba, 64 x 75 cm, LNM, Inv. Nr. T 17.

⁶⁴ Nežinomas Lietuvos tapytojas, 1814, drobė, aliejinė tapyba, 39 x 46 cm, LNM, Inv. Nr. T 23.

⁶⁵ Nežinomas XVIII a. Lietuvos tapytojas, drobė, aliejinė tapyba, 75 x 63 cm, LNM, Inv. Nr. T 246.

⁶⁶ „Restauratur Wł. Leszczyński. AD 1914.“

⁶⁷ Lucjan Uziębło, „Restauracja zakrystji“, *Kurjer Litewski*, 1914-02-23, Nr. 45, p. 2.

⁶⁸ *Zaporožės kazokai svečiuose pas Krymo chaną, Tuhaj-bėjaus pasiuntiniai pas Bogdaną Chmelnickį, Napoleonas ant Gedimino kalno, Konstitucinė priesaika Vilniaus katedroje, Z. Sierakausko mirtis 1863 m. Vilniuje, Kunigas Mackevičius 1863 m. Paberžėje laimina sukilėlius prieš mūšį ir kt.*

laikraštyje *Litwa i Rus* buvo išspausdintas Leščinskio straipsnis „1863 metų prisiminimai iš Voluinės“. Dalyvavo parodose Varšuvoje (1876, 1886, 1888). 1907 (eksponuoti 37 piešiniai) ir 1912 m. dalyvavo Vilniaus dailininkų draugijos parodose⁶⁹.

Nors dailininkas Vladislovas Leščinskis turėjo gerą profesinį meninį išsilavinimą, tačiau vizualiai apžiūrinėjant paveikslus, atkreiptas dėmesys, kad jo panaudoti restauravimo metodai yra savamoksliai, eksperimentiniai ir netgi drastiški – dubliavimas ant faneros, autorinių formatų mažinimas, vaizdinės pusės užtapymai pagal autorinę kompoziciją. Gali būti, kad tokių restauravimo metodų ir medžiagų panaudojimas buvo skubėjimo rezultatas, nes visi pažeisti kūriniai sutvarkyti labai greitai (per 1–2 mėnesius).

1915 m. vokiečiams užiminėjant Vilnių, apšaudymo metu nuo netoli sprogusio artilerijos sviedinio smarkiai nukentėjo Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčios XVI a. paveikslas *Šv. Mikalojus* (sutrūkinėjo paveikslo gruntas ir dažų sluoksnis). Tais pačiais metais paveikslą restauravo dailininkė Liucija Balzukevičiūtė (Łucja Bałzukiewiczówna, 1887–1976), kuri 1902–1906 m. mokėsi Vilniaus piešimo mokykloje. Nors restauravimo darbus prižiūrėjo Vilniaus Stepono Batoro universiteto profesorius konservatorius Juliusas Klosas (Juljusz Kłos, 1881–1933)⁷⁰ tačiau, matyt, ir dėl lėšų trūkumo, ir dėl žinių stokos paveikslo autorinis grunto ir dažų sluoksnis tik sutvirtintas, o sena XVI a. tapyba buvo uždengta linoleumo gabalais, ant kurių, pagal išlikusią senąją tapybą, iš naujo nutapytas veidas ir rankos⁷¹.

Peržiūrėjus šiuo metu surinktą informaciją apie atliktus paveikslų restauravimo darbus Vilniaus krašte nuo 1863 iki 1918 m. galima teigti, kad po Vilniaus universiteto uždarymo 1832 m. gegužės 13 d. restauravimo metodai, taip pat etinės ir estetinės restauravimo sampratos pasikeitė. Pastebima paveikslų pagal autorinę kompoziciją vaizdinės pusės užtapymų tendencija, taip sukuriant paveikslų atnaujinimo įspūdį, o paveikslų autorinių pagrindų restauravimas įgavo sunkiai paaiškinamus, netgi drastiškus technologinius metodus, nes autorinės drobės pritvirtinimas priklijuojant stipriais gyvulinės kilmės klijais prie kitų kietesnių pagrindų iššaukia deformacijas, nuo ko vėliau atsirandantys vaizdinės pusės pažeidimai yra sunkiai pašalinami net ir dabartinais laikais.

⁶⁹ *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających*, t. V, p. 67–68.

⁷⁰ Viktoras Petkus, *Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčia*, Vilnius: Petro ofsetas, 2004, p. 154.

⁷¹ Lietuvos dailės muziejaus Prano Gudyno restauravimo centro tapybos restauravimo registracijos knyga Nr. 5, 1983 m., rest. Nr. 394/3075.

Nors nuo 1866 iki 1915 m. gyvavo Vilniaus piešimo mokykla, tačiau tai buvo daugiau techninio piešimo ir tapybos mokykla, o šią mokyklą baigę mokiniai arba dirbdavo smulkius meninius darbus, arba nepasilikę Lietuvoje ir pratęšę studijas Rusijoje ar Europoje tapo modernistinio meno atstovais. Pasitaikantys atskiri Vilniaus piešimo mokyklos mokinių atlikti paveikslų restauravimo pavyzdžiai atskleidžia pasikeitusį požiūrį į senus meno kūrinius, kurie, praradę sakralų ryšį su tikinčiais, deja, tampa tik bažnyčių vidaus ir išorės interjerus puošiančiais objektais.

TENDENCIES OF CONSERVATION AND RESTORATION
OF PAINTINGS IN VILNIUS REGION FROM THE SECOND
HALF OF THE XIXTH CENTURY TO THE BEGINNING
OF THE XXTH CENTURY

Juozapas Blažiūnas

Summary

After the defeat of the uprising in 1863, there was an unfavorable situation for the Catholic Church and faith in Lithuania, when the churches and monasteries were being closed and the works of art were being destroyed, ruined or relocated to other churches. Works of art are at their most vulnerable condition during relocation because they were moved to locations unsuitable for them. The paintings were also reorganized without regard to the formatting of authors, restored by amateur painters, or placed in various premises unsuitable for storing art works. Having examined the information about the restoration of paintings in the region of Vilnius from 1863 to 1918, it is possible to assert that after the closure of Vilnius University in 1832, the methods of restoration as well as the ethical and aesthetic perceptions of restoration changed. The tendency of over-painting on the front side according to the original composition is noticeable, creating the impression of the renewal of painting, while drastic technological methods are applied for restoring original painting supports.

Although the Vilnius Drawing School existed from 1866 to 1915, it was more a school for technical drawing and painting. The particular examples of painting restoration performed by students of the Vilnius Drawing School reveal the altered attitude towards old works of art, which unfortunately have become only the objects of churches' interior and exterior decoration after the loss of sacral connection with the believers.